

Úvod

Tentokrát bude naše úvodní slovo stručné. Jak jsme již předeslali, čtvrtý svazek studií k tématu Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu vznikl tak, že původní svazek číslo tři bylo nutné rozdělit na dva. Důvody byly nikoli odborné, nýbrž povýtce praktické. Obsah sborníku narostl natolik, že by sice bylo možné sborník svázat, nepadl by už ale „do ruky“ a vzhledem k našim představám o celé ediční řadě by také byl poměrně drahý. Přistoupili jsme proto na návrh nakladatelství Dokořán a rozdělili ho.

Jak už patrně zájemci o naše sborníky vědí, nepokoušíme se o vytváření přísně tematických, popřípadě „národních“ (tj. českých nebo slovenských) čísel. Ve snaze zprostředkovat současný výzkum a stav poznání tohoto klíčového tématu našich dějin publikujeme jednotlivé studie a příspěvky podle toho, kdy a v jaké podobě nám je jednotliví autoři dodají. Co do chronologického vymezení zahrnuje čtvrté číslo sborníku celou dobu našeho výzkumu, tj. období od prvních dnů a měsíců meziválečného Československa, přes druhou republiku, okupaci a dobu poválečnou až do roku 1989. Stejně jako v předchozích dílech jsou rozdíly mezi jednotlivými příspěvky v tematickém vymezení i metodologickém východisku nemalé. Souvisí to s naším celkovým pojetím grantového projektu. Oslovili jsme záměrně autory, od nichž jsme čekali celkovou reflexi či zamyšlení, stejně jako ty, kteří nabízeli spíše badatelskou sondu či studii k otázce stojící poněkud na okraji dějin bolševismu a radikálního socialismu. A stejně jako doposud i tentokrát se ke slovu dostávají různé žánry a formy historického psaní.

Za takové pojetí nejen svazku, který leží před vámi, nýbrž celého grantového projektu, nese odpovědnost pochopitelně především jeho hlavní řešitel, tj. Zdeněk Kárník. Volil naznačenou cestu nejen proto, že odmítl vzít úkol syntetického sepsání dějin bolševismu, komunismu a radikálního socialismu v Československu jen na sebe. Jeho rozhodnutí řešit tento úkol v nastávající etapě tak, jak ho vyznačují nyní již čtyři

sborníky (a přibude ještě alespoň jeden), vycházelo z přesvědčení, že v současné době z mnoha důvodů platících v České i ve Slovenské republice by byl bez řady přípravných kroků pokus o syntézu svého druhu mrháním silami, ba hazardem. Jinak řečeno – soubor ca pěti sborníků by měl naznačit z hlediska konečného cíle, tj. sepsání syntetického díla, možnosti, ale i úskalí takové činnosti.

Již v průběhu naplňování projektu, nejméně od začátku roku 2004, jsme brali ohled na eventuální přípravu následného grantového projektu, který by ústil v solidní, odborně vyhovující a publikačně vyvážený pokus o skutečnou syntézu (a nikoli její nápodobu, stvořenou pod heslem „abychom také něco měli“). Nic proti snaze o sepsání jakéhosi přehledu dějin bolševismu a radikálního socialismu v Československu (1918–1992). Motivы naší práce však byly jiné. Na poslední rok našeho výzkumu máme proto v plánu též pracovní seminář, který bude věnován jednak zhodnocení výsledků, k nimž jsme dospěli, jednak úvahám o jejich budoucím využití a výhledech našeho pracovního týmu.

* * *

Tento díl naší sborníkové řady zahajuje analýza sociální a národnostní radikalizace na Plzeňsku na konci roku 1918 z pera Karla Řeháčka. Úzce časově i prostorově vymezená studie je dobrým, ale bohužel zatím spíše ojedinělým příkladem regionálních dějin v rámci naší problematiky. Je nesporné, že bez dobře zpracovaných regionálních studií budou na dokumentech centrálních státních institucí založené dějiny československého komunismu o mnoho ochuzeny. Autor nejdříve nastiňuje složitou sociální a ekonomickou situaci bezprostředně po skončení války, aby na tomto pozadí rozebral formování místní levicové a radikálně socialistické politické scény. Ani on pochopitelně nedává konečné odpovědi. K tomu by bylo třeba srovnání několika regionů tvořícího se československého státu a také přihlédnutí k širšímu kontextu zpravidla jen zčásti zpracovaných historických otázek týkajících se jak celkové sociálně ekonomické situace prvních poválečných měsíců a let, tak také například národnostních poměrů a střetů nacionálně radikalizovaných politických proudů v této době.

O rozkrytí složitých politických a mimopolitických procesů spojených s tzv. bolševizací odborového hnutí na konci 20. let v českých zemích se pokusil Jakub Rákosník. Na základě dosavadní nikoliv bezvýznamné literatury i klíčových archivních dokumentů sleduje nejenom jednotlivé oblasti, v nichž docházelo k profilaci dvou protivných stran uvnitř komunistického hnutí a následným střetům ve snaze o ovládnutí odborové centrály, ale též širší vnitřní a především mezinárodně politic-

ký rámec, utvářený zejména tehdejší politikou Kominterny. Rákosníkův článek je zároveň kritikou některých záměrně vytvářených mýtů ohledně rozkolu v odborech v roce 1929, pocházejících ze starší oficiální komunistické historiografie.

Osvědčená autorská dvojice Jan Gebhart a Jan Kuklík, jež v nedávné době vydala souhrnné dílo zabývající se politickým a společenským vývojem v době druhé republiky, se pro účely tohoto sborníku soustředila na analýzu formování politiky KSČ v tomto období. Úsilí komunistů stanout na čele „celonárodní fronty“ boje za národní zájmy mělo své jasné meze, na které autoři studie poukazují. Tyto limity vyplývaly na jedné straně z ideologických omezení a aktuální politické taktiky, vznikajících jako výslednice interakce mezi exekutivou Kominterny, komunistickým exilovým vedením a domácí organizací, a na druhé straně z vnímání komunistů a převažující nedůvěry vůči nim i v rámci levicového opozičního politického spektra druhé republiky.

Bilančně úvahový charakter má článek Václava Kurala, který především na základě široce pojatého výzkumu v 60. letech minulého století shrnuje dosavadní historické bádání o politice KSČ za války a její roli v protinacistickém odboji. Autor však čtenáři nenabízí definitivní odpovědi, spíše naopak, svůj výčet základních problematických otázek a neznámých chápe jako podnět k identifikaci relevantních badatelských úkolů na tomto poli.

Otázka dalšího směřování země a podoby politického řádu byla centrální oblastí politického střetu mezi demokratickými stranami a komunisty v období 1945–1948 a tento střet se projevoval prakticky ve všech sférách společenského života. Rozbor působení tohoto soupeření, který dal v poválečném ženském hnutí vzniknout dvěma konkurujícím si organizacím, Radě československých žen a Národní frontě žen, napsala Eva Uhrová. Všimá si institucionálního aspektu, ale především ideové diferenciace obou proudů ženského emancipačního hnutí v oblastech, jako byla péče o matku a dítě, ženská zaměstnanost či ústavní zakotvení ženské rovnoprávnosti s muži.

Česko-slovenského vztahu v rámci komunistického hnutí, resp. institucionálně organizačním uspořádání v době komunistické diktatury se dotýká příspěvek Jana Peška. V přehledné a shrnující studii popisuje vývoj a fungování asymetrického modelu vztahů celostátní a slovenské stranické organizace a analyzuje mechanismy a působení předních osobností v KSS samé.

V tomto sborníku uveřejňujeme také (původně neplánované) pokračování vzpomínek Michala Reimana na jeho otce, významného komunis-

tického intelektuála a stranického funkcionáře Pavla Reimana. Hlavním tématem vzpomínky je „Polyho“ odborné poválečné působení v germanistice a v oblasti dějin dělnického hnutí. Autor se však přirozeně nevyhýbá otázce politického působení a role Pavla Reimana v jednotlivých kauzách poválečné stranické politiky. Není třeba zdůrazňovat osobní zaujetí a subjektivní charakter tohoto příspěvku, Michal Reiman se však s politickým životem a profesním působením svého otce vyrovnává se sympatickým odstupem.

Sborník uzavírají dvě studie detailně rozebírající konkrétní kauzy, z nichž každá byla v mnoha ohledech příznačná pro dané období. Radek Slabotinský přináší politický portrét známého brněnského komunistického funkcionáře, „moravského markraběte“ Otty Šlinga. Obeznamen zevrubně s pramennými materiály Moravského zemského archivu v Brně, popisuje autor Šlingovu politickou kariéru, která neslavně vyvrcholila vykonstruovaným politickým procesem v roce 1951. Právě širší souvislosti, mezinárodně politické pozadí a lokálně politické kořeny procesu jsou v centru pozornosti Slabotinského.

Poslední článek nás přenáší do normalizačních let. Kauzu letákové kampaně na podporu polské Solidarity tzv. Skupiny revoluční akce v letech 1982–1983 a soudního procesu s účastníky probírá ve své stati Petr Blažek. Primárním pramenem pro rekonstrukci případu je mu vyšetřovací spis státní bezpečnosti, který však podrobuje kritice a doplňuje na základě studia dalších materiálů o podstatné informace vedoucí k rozkrytí hlubšího pozadí případu. Blažkův text je vědomým pokusem o vytýčení možností a hranic historikovy práce s materiály svazkové agendy StB.

Zdeněk Kárník
Michal Kopeček

Sociální (socialistický) a národní radikalismus v poválečné Plzni (říjen–prosinec 1918)¹

Karel Řeháček

I. Úvod

První světová válka způsobila ve svých důsledcích zásadní změny ve všech oblastech života společnosti. Kromě milionů mrtvých a miliardových válečných škod se nejvíce projevila prudkým zhoršením hospodářských a sociálních poměrů a především podstatnou změnou v myšlení lidí po celém světě. Nálada mezi obyvatelstvem, jakkoliv zasaženým válečnými či poválečnými problémy, se den ode dne více radikalizovala: lidé ztráceli víru, někdo v boha, jiný v samotnou podstatu dosavadního společenského systému, Evropou se šířily radikální myšlenky, oslavující vznik nového společenského řádu v sovětském Rusku. Nadešlo období rozhodujícího střetu mezi starým a novým světem.

Situace po vzniku Československé republiky nebyla v Plzni, ostatně jako na ostatních místech nového státu, jednoduchá. Po skončení války se naplno projevila především katastrofální zásobovací situace ve městě a celém regionu.² Dlouhodobý nedostatek potravin, válečné strádání, nevyhovující hygienické podmínky bydlení a kumulace vysokého počtu obyvatelstva a navrátilců z fronty vedly k masovému šíření nemocí, především epidemie tzv. španělské chřipky, která Plzeň a okolí zasáhla v říjnu a listopadu 1918.

Vliv války na zhoršení sociální situace obyvatelstva byl více než patrný. Aprovizační orgány nebyly schopny zajistit dostatek kvalitních a cenově dostupných potravin, a tak kvetl černý trh, kde se prodávalo a nakupovalo za lichvářské ceny, mnohonásobně překračující ceny nákladové. Nedostatek uhlí vedl k zastavení nebo omezení výroby ve většině továren, které tak musely snižovat počty zaměstnanců. Rostl počet lidí bez práce a bez příjmů, zvyšující se navíc ještě příchodem vojáků z fronty a propouštěním amnestovaných vězňů z káznic. Ve městě vládl naprostý chaos na trhu s byty: pro stále se zvyšující se počet obyvatelstva bylo zoufale málo ubytovacích kapacit, neustále rostla